

Een bijdrage van Stichting Nationaal Landschapkundig Museum 'Telluris', [H.A. Visscher](#)

GOOILAND

Naerdincklant waar landijs ruggen schiep

deel 4, de levende natuur en de landschappelijke belevingswaarden

Historische kaart van Gooiland. Uitgegeven tussen 1725 en 1734 door Reinier en Joshua Ottens

Inleiding

In dit laatste deel van het aan het Gooi gewijde “vierluik” wordt vooral aandacht geschonken aan de opvallende kenmerken van de levende natuur en landschappelijke belevingswaarden van de streek. Van de levende natuur worden eerst de plantaardige componenten geanalyseerd. Daarbij komen successievelijk de bossen, struwelen, heidevegetaties en graslanden aan bod.

De aan de voornaamste soorten vegetatie gewijde informatie wordt gevolgd door twee paragrafen over de landschappelijk minder opvallende fauna van het Gooi. Onderwerp daarvan zijn echter alleen de zoogdieren en vogels.

Bij het lezen van de gegevens over het planten- en dierenleven is het van belang zich te realiseren dat de mate waarin de vermelde soorten voorkomen nogal veranderlijk is. En in het recente verleden zelfs sterk kan zijn af- of toegenomen. In de tekst zijn alleen enkele opvallende voorbeelden daarvan genoemd. Daarbij werden zelfs afzonderlijke paragrafen gewijd aan de nieuwe natuur in de voormalige zanderij van het landgoed Cruysbergen en de effecten van de bodemsanering in de Laagte van het Laarder Wasmeer.

Die eer te beurt vielen ook het pinetum Blijdenstein van Hilversum, de er (vlak)bij gelegen botanische Dr. Costerustuin en het Boomburgpark, de kleine Gooise heemtuin van het Blaricumse Warandepark, educatieve tuinen van het 's Gravelandse buiten Gooilust en de pluk- en oogsttuin Landzicht van het bij Nieuw Loosdrecht gelegen landgoed De Rading. Die bijzondere groenvoorzieningen danken hun bestaan aan particulier initiatief!

In het hoofdstuk over de landschappelijke belevingswaarden wordt uiteengezet door welke gebiedskenmerken die worden bepaald. De inspirerende architectuur van veel oudere bebouwing wordt dan niet vergeten. De verhandeling over de landschappelijke belevingswaarden wordt gevolgd door een samenvatting van hetgeen we met onze vier thematische Gooise brochures beoogden duidelijk te maken.

Tenslotte eindigt het “vierluik” met een literatuurlijst die net als de samenvatting op de inhoud van alle deeltjes betrekking heeft.

De levende natuur

De bossen

De afgelopen drie eeuwen zijn de heiden en de terreinen met zandverstuivingen gaandeweg voor een deel herbebossed. Bovendien raakten ze meer en meer begroeid met dennen en berken. Verder werd vooral in de tweede helft van de vorige eeuw vrij veel akkerland beplant met eikenhakhout. Het Gooi is dan ook weer vrij bosrijk. Op de nabije Utrechtse Heuvelrug werd echter naar verhouding meer bos aangeplant.

Bij de herbebossing is verreweg de meeste activiteit ontplooid door particuliere grootgrondbezitters. Op de relatief laag gelegen gronden werden meestal beuken en eiken of bijzondere exotische naald- en loofhoutsoorten geplant. Verantwoordelijk voor het introduceren van exotische houtsoorten waren aanvankelijk meestal de eigenaren van de oudere buitenplaatsen. Zij ontpopten zich namelijk vaak als bomenverzamelaars. Niet in de laatste plaats omdat het bezit van bomen uit verre landen ook een statussymbool was. Aan de bomenverzamelaars dankt het Gooi vooral het Hilversumse [pinetum Blijdenstein](#) en arboretum van het 's Gravelandse buiten [Gooilust](#).

Bij de herbebossingen van de droge hoger gelegen gronden werden aanvankelijk met name voor hakhoutculturen bestemde eiken of grove dennen geplant. Naarmate de organische afvalstoffen van de eerste beplantingen een voor de houtteelt wat interessantere, meer vocht vasthoudende en wat voedselrijkere bosbodem genereerden werd echter gekozen voor (veelal productievere) exotische houtsoorten als de Amerikaanse eik, zwarte den, douglasspar, fijnspar en larix. Vegetatiekundig kunnen op de drogere gronden van het Gooi naald-, eiken- en beukenbos worden onderscheiden.

Constant begeleidende soorten van het eiken- en naaldbos blijken de zomereik, ruwe berk, geïntroduceerde Amerikaanse vogelkers, lijsterbes, struikheide, braam, bochtige smele, hengel, wilde kamperfoelie, het heiklauwtjesmos, gewone gaffeltandmos, kantmos, peermos, pluisjesmos, kronkelsteeltje, campylopus fragilis, gewoon sterrenmos, bekermos, cladonis pyxidata en impexa coniocrea. Het eikenbos is verder naar verhouding rijk aan sporkehout, Drents krentenboompje en knopjesmos. In de naaldbossen vinden we over het algemeen weinig mos en struiken, maar relatief meer de brede stekelvaren dan in het eikenbos.

Waar beuken domineren zien we over het algemeen maar weinig ondergroei en is de flora bovendien soortenarm. Constant begeleidende soorten van de beukenrijkere bossen zijn op de drogere gronden de lijsterbes, bochtige smele, vogelkers, het mos campylopus fragilis, gewoon sterrenmos, kussentjesmos, klauwtjesmos, gewoon gaffeltandmos, pluisjesmos en het vooral langs greppels soms flinke aaneengesloten oppervlakten bedekkende kussentjesmos.

Vochtige voedselrijke bodems van jonge gronden zijn op enkele buitenplaatsen als Schaep en Burgh en aan de kust bij Oud Valkeveen lokaal begroeid geraakt met het iepenrijke eikenessenbos. Behalve de houtsoorten, waarnaar deze associatie werd genoemd, groeien er onder meer de tamme kastanje, esdoorn, een- en tweestijlige meidoorn, lijsterbes, hulst, vlier en braam. Tot de kruidenflora van de bosgemeenschap behoren de klimop, brandnetel, het klein springzaad, springzaad, zevenblad, fluitenkruid en de vogelmelk.

De verlanding van het Naardermeer leidde tenslotte tot het ontstaan van elzenbroekbossen, waarin veel mossen, doch weinig struiken voorkomen en soms een dichte ondergroei van bramen ontstond. Hoewel de zwarte els de belangrijkste houtsoort van deze bossen is, komen er ook veel zachte berken in voor. Onderscheiden worden een subassociatie van de moerasvaren en een van de zachte berk.

Constant begeleidende soorten van het elzenbroekbos zijn de grauwe wilg, het sporkehout, de braam, zegge, moeraswederik, het riet en pluimstruisriet, de brede stekelvaren, het gewoon sterrenmos, kantmos en buidelmos. Vooral langs de door de bossen aangelegde, druk bereden (fiets)paden blijkt de bodem zodanig van voedingsstoffen en plantenzaden te zijn voorzien dat er zich met name op de van nature al iets mineralenrijkere opgestuwde rivierafzettingen soorten van de wat vruchtbaardere gronden gingen vestigen. Hierdoor treft men er vaak springzaad en lokaal ook koekoeksbloemen aan. Wat algemener bleek de invloed van nabijgelegen grote siertuinen. Die bevorderde vooral het ontstaan van hulstvegetaties en zelfs het voorkomen van de taxus.

De struwelen

Struwelen begroeien in en bij het Gooi vooral de moerassen van het Naardermeer en de Gooikust bij Valkeveen. Het struikgewas vertegenwoordigt er het verbond van de sporken- en wilgenbroekstruwelen. Housoorten van die struwelen zijn de zwarte els, zachte berk, grauwe wilg en gagel. Verder vinden we er de wederik, wolfspoot, kale jonker, melkeppe, kattenstaart, het moeraswalstro, de waterzuring, wateraardbei, gele lis, moerasvaren, het riet, pluimstruisriet, puntmos, dikkopmos, veenmos, peermos en buidelmos.

Binnen het verbond van de sporken- en wilgenbroekstruwelen worden drie associaties onderscheiden. Dat zijn het gagelstruweel, de gemeenschap van sporkehout en geoorde wilg, waarin zowel de zachte berk als het veenmos relatief veel voorkomen en tenslotte de associatie van grauwe wilg en zwarte els, met naar verhouding grote aantallen van de gele lis.

Aan de randen van de op vochtige voedselrijke gronden groeiende loofbossen vinden we struweel van het sleedoorn-bramenverbond met de wilde appel, hulst, (inlandse) vogelkers en haagwinde.

Tot de twintiger jaren van de vorige eeuw werd voor de verlichting van stoomlocomotieven gebruikt calciumcarbide gestort op een terrein bij Crasile. Het terrein raakte deels begroeid met struweel, dat min of meer de gemeenschap van de kruipwilg en bittere wilg vertegenwoordigt. Behalve wilgen vestigden zich er de ruwe en zachte berk, grove den, het sporkehout en Drents krentenboompje.

Kruiden van dit struikgewas zijn of waren het pijpestrootje, pluimstruisriet, de wederik, kale jonker, akkerdistel, moerasrolklaver, trekruis, biezenknoppen, tormentil en melkeppe.

De lage vegetaties van de natuurgebieden

Zoals we hiervoor reeds zagen is er in het Gooi nog vrij veel heide. Verreweg de grootste oppervlakte vinden we in het centrale deel van de streek tussen Bussum, Hilversum, Blaricum en Laren. Heidevegetaties beslaan hier nog een oppervlakte van verscheidene vierkante kilometers. Het noordelijk en centrale deel van dit gebied worden respectievelijk de Bussummer en Wester Heide genoemd, terwijl het deel tussen Laren en het Laarder Wasmeer bekend is als de Zuiderheide, waarmee soms ook wel eens de zuidelijk van Hilversum gelegen Hoorneboegse Heide wordt bedoeld.

De grote Gooise heide ligt op en bij de oostelijke stuwwal van het Gooi. Vrijwel geheel op deze stuwwal liggen de, één aaneengesloten gebied vormende Tafelberg- en Blaricummer Heide. Dit een oppervlakte van meer dan honderd hectare innemende heidegebied is gelegen tussen Bussum, Huizen en Blaricum.

Ten zuiden van Hilversum ligt rond het bosgebied van het landgoed Hoorneboeg een ongeveer even groot heideveld op en bij de westelijke Gooise stuwwal.

Behalve de genoemde drie heidegebieden komen nog verscheidene kleine voor. Tussen Naarden en Huizen zijn dat de vlak bij elkaar gelegen Limitische, Nieuwe Bussummer en Vliegheide. De voornamelijk op de oostelijke stuwwal van het Gooi gelegen heideterreintjes worden van elkaar gescheiden door de Naarder- en Nieuwe Bussummerweg, enige bebouwing en wat bos. Op en bij de uitloper van de oostgooise stuwwal bevinden zich ook nog enkele heiderestanten tussen Huizen en Blaricum.

Even ten zuiden van Bussum vormen smeltwater- en deels verstoven windafzettingen de ondiepe ondergrond van de recreatief belangrijke Franse Kampheide.

Meer als natuurreserveaat beheerd wordt tenslotte een heiderestant met vennetje aan de zuidoostkant van Hilversum. Het beslaat een deel van het gebied tussen de Utrechtse Weg, Diependaalse Laan en A 27. Evenals de Franse Kampheide toont het smeltwater- en deels verstoven windafzettingen, die hier oostelijk van de westgooise of Hilversumse stuwwal zijn gevormd.

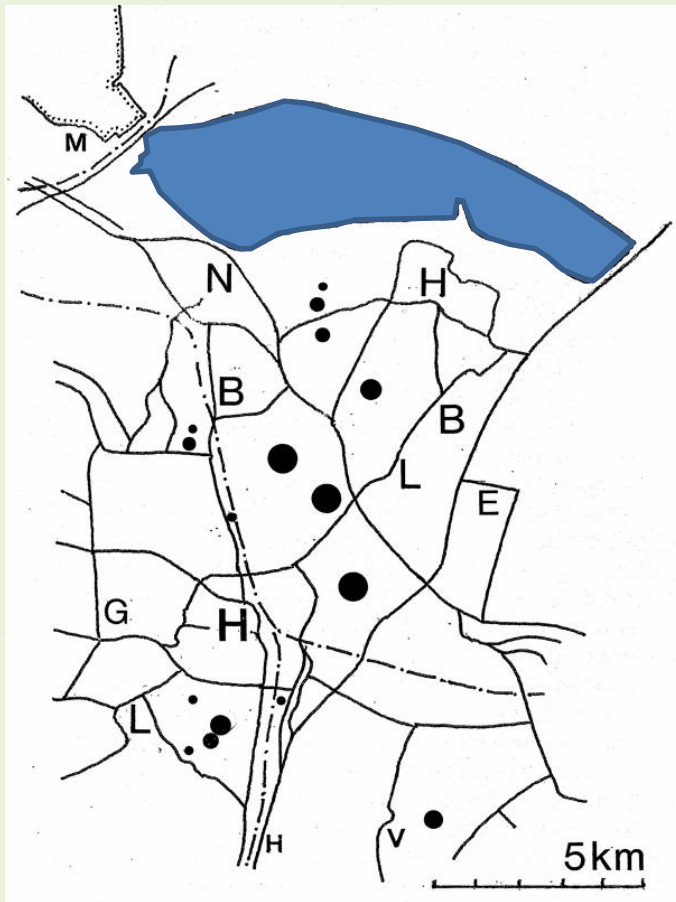
Op de drogere gronden groeit de struikheide-kruipbrem associatie met bochtige smele en schapengras. De bodem is er tussen de heide grotendeels bedekt met mossen, waarvan zelfs op plekken van slechts enkele vierkante meters verscheidene soorten kunnen voorkomen. Regelmatig in deze associatie aanwezige soorten zijn behalve de struikheide en kruipbrem, gewone brem, pilzegge, tandjesgras en klauwtjesmos.

Als constant begeleidende soorten van dit droge heidemilieu beschouwd worden de zomereik, grove den, lijsterbes, het Drents krentenboompje, de Amerikaanse vogelkers, bochtige smele, het schapengras, gewoon struisgras, de schapenzuring, zandzegge, het kronkelsteeltje, *cladonia impexa*, *chlorophaea*, *uncialis* en *glauca*, het peermos, gewoon en ruig haarmos, brons- en franjemos. Slechts (zeer) lokaal vinden we in het droge heidemilieu de gaspeldoorn, kraaiheide en het klein warkruid.

Op vochtige gronden komt de dopheideassociatie voor. Ze is echter vrij zeldzaam en voornamelijk slechts aanwezig tussen 't Bluk en de Laarder Wasmeren, bij het Hilversumse Wasmeer en op de Hoorneboegse Heide. Behalve uiteraard de dopheide groeien in de gemeenschap her en der de trekruis, veenbies, rondbladige en kleine zonedauw, het veenmos, broedkelkje en *odontoschisma sphagni*. Constant de begeleidende soorten van de associatie zijn de grove den, het Drents krentenboompje, de Amerikaanse vogelkers, struikheide, blauwe zegge, gewone zegge, het vooral op de overgang van de struik- dopheidevegetaties te vinden pijpestrootje, de veenpluis, het brons-, klauwtjes-, gewoon gaffeltand- en veenmos als ook *campylopus fragilis*, *cladonia impexa* en *cladonia glauca*.

Afwijkend is de begroeiing van de droge open natuurgebieden op plekken die veel werden betreden of de bodem door grondverzet of winderosie kortgeleden kaal was.

Kaart 1: De ligging van de huidige Gooise heidevelden

H Hilversum (links),
 B Blaricum (rechts) of Bussum,
 E Eemnes,
 G 's Graveland,
 H Huizen (rechtsboven),
 L Laren (rechts) of Nieuw Loosdrecht,
 N Naarden,
 H Hollandsche Rading (onderaan),
 M Muiderberg,
 V Lage Vuursche.

Zo vestigde zich op begroeid geraakt stuifzand van de Witte Bergen, Franse Kamp en de omgeving van het Hilversumse Wasmeer een soortenarme buntgrasgemeenschap. Hierin leven ook de zandzegge, helm, het gewone struisgras, de struikheide, heidespurie, schapenzuring, diverse soorten korstmossen en van de bladmossen het ruighaar-, peer- en gewoon gaffeltandmos.

Waar enigszins humeus stuifzand tot rust kwam pionieren associaties van het buntgras en vogelpootje. Buntgras, kruipend struisgras, kraakloof en *cladonia gracilis* treden er als kensoorten op. Begeleidende soorten van de gemeenschap zijn het schapegras, gewoon struisgras, de zandzegge, schapezuring en smalle weegbree, de mossen *polytrichum piliferum*, *ceratodon purpureus*, *dicranum scoparium* en *pohlia mutans*, alsmede een aantal soorten korstmossen. De gemeenschap van buntgras en vogelpootje ontstond onder meer op de Franse Kamp, Zanddijk van Oud Naarden en Huizen en de berm van de Crailose Weg.

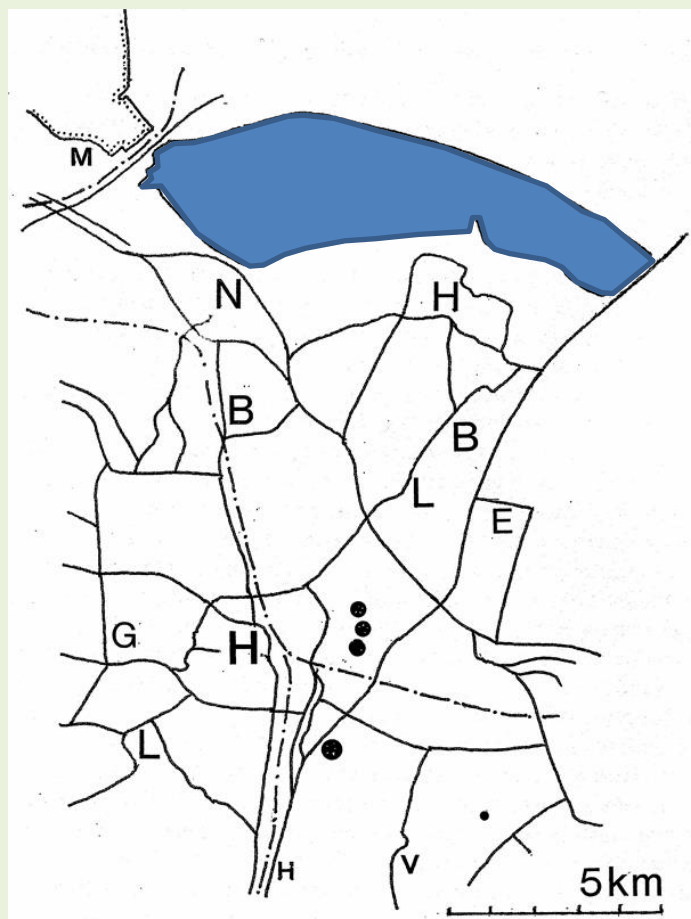
Een andere associatie van de weinig begroeide zandgronden is de gemeenschap van schapengras en thijm. Subassociaties ervan zijn die van de schapenzuring en kleine bevernel. De schapenzuring groeit er langs paadjes en andere kale plekken, de kleine bevernel in de leemkuilen van de Tafelberger en Blaricummer Heide. In de subassociatie van de kleine bevernel vinden we de bochtige klaver, het geelhartje, de scherpe fijnstraal, het duinriet en uiterst zeldzame thujamos. Maar lokaal ook de viltzanderik, akker- en zandhoornbloem, smalbladige wikke, het buntgras, kruipend en gewoon struisgras, de zandzegge, het zandblauwtje, grasklokje en hazepootje, als ook de (korst)mossen, purpersteeltje, *hypnum cupressiforme* en *cladonia furcata*.

Op wat voedselrijkere zandgronden ontwikkelt zich bij heidepaadjes en wegen de associatie van het Sint Janskruid, waar laatstgenoemde en een grasklokje kensoorten zijn.

Bovendien komen er ook roodzwenkgras, schapegras, schapezuring, biggekruid, gewone hoornbloem, duizendblad, klauwtjes- en peermos in voor.

In de min of meer open natuurgebieden van de Gooise zandgronden kreeg langs vochtige paden de borstelgras-klokjesgentiaan associatie een kans. Soorten welke zich in deze gemeenschap thuis voelen zijn Amerikaanse vogelkers en Drents krenteboompje, dop- en struikheide, pijpestrootje, kruipend en gewoon struisgras, schapenzuring, klokjesgentiaan, tormentil, tandjesgras en klauwtjesmos. De borstelgras-klokjesgentiaangemeenschap is tussen Blaricum en Laren bij de Melkweg, ten noorden van de Laarder Wasmeren en zuidelijk van Laren aan de Gooijersgracht aangetroffen.

Kaart 2: De ligging van de Gooise vennen

H Hilversum (links),
 B Blaricum (rechts) of Bussum,
 E Eemnes,
 G 's Graveland,
 H Huizen (rechtsboven),
 L Laren (rechts) of Nieuw Loosdrecht,
 N Naarden,
 H Hollandsche Rading (onderaan),
 M Muiderberg,
 V Lage Vuursche.

Kenmerkend voor het vennenmilieu zijn elementen van de gemeenschap van moeraswolfsklauw en bruine snavelbies, waarbij eerst genoemde soort ontbreekt en laatst genoemde bij het Laarder Wasmeer in gezelschap verkeert van de witte snavelbies.

Tot de begeleidende soorten van het vennenmilieu behoren het pijpestrootje, tandjesgras, kruipend struisgras, de moerasrus, blauwe zegge, dopheide, zonnedauw en het levermos broedkelkje. Het voedselrijker worden van het vennenmilieu leidde in het gebied van het Hilversumse Wasmeer tot een sterke expansie van de pitrus associatie.

In de moerassen van het Naardermeer speelt het verbond van de zomp- en gewone zegge een belangrijke rol. Beide genoemde zeggesoorten verkeren er in gezelschap van riet, pluimstruisriet, biezeknopen, moeraswederik, waternavel, ronde zonnedauw, veen- en haarmossen.

De graslanden

Intensief beweid en zwaar bemest grasland is begroeid met de associatie van de beemd-raaigrasweide. Kenmerkend hiervoor bleken het ruw beemdgras, engels raagras, de witte klaver,

paardenbloem, kruipende boterbloem en muur. Verder vinden we er op natte plekken de geknikte vossenstaart en op droge plaatsen kweek en beemdgras.

Slechts enigszins bemest grasland is minder algemeen dan het zwaar bemeste en bovendien soortenrijker. In dit weidemilieu vindt men de kamgrasweide van het glanshaververbond. Er groeien vooral de witbol, het timotheegras, reukgras, de zachte dravik, veldzuring en kropaar. En verder minder talrijk het kamgras, de beemdlangbloem, smalle weegbree, gewone hoornbloem, scherpe boterbloem, margriet, vossenstaart, herfstleeuwetand, pinksterbloem en het madeliefje.

Op voedselarme (venige) zandgronden vinden we zogenaamd blauwgrasland met de associatie van Spaanse ruiter en pijpestrootje. Het is in het Gooi nog te vinden op de Lagieskamp. Kensoorten van het blauwgrasland zijn het pijpestrootje, de veldrus, blauwe zegge, biezenknoppen en Spaanse ruiter. Bovendien leven in deze gemeenschap onder meer de gewone engelwortel, gewone wederik, grote ratelaar, wilde bertram en kale jonker.

Langs de Gooikust herinneren restanten van brakke graslandmilieus aan de voormalige Zuiderzeekust. Als kensoorten treden er de helm, blauw zeedistel, zandhaver en zeepostelein op. En als begeleidende soorten buntgras, rood zwenkgras, gewoon struisgras, engels gras, zandzegge, schapenzuring, duizendblad, smalbladige weegbree, heermoes, boerenwormkruid, kraailook, kropaar, gewoon knooppkruid, purpersteeltje, peermoes en gaffeltandmos.

Aan de noordkant van de Westdijk tussen de Binnen- en Buitendijkse Polder vertegenwoordigt het strandzoutgras nog de zilte milieu kenmerkende heenassociatie. Langs het Gooimeer zien we ook de kruidenvegetaties, kenmerkend voor de overgangen tussen droge en natte milieus. Deel hiervan uit maken elementen van het moeraspireaverbond met het koninginnenkruid, harig wilgenroosje en de valeriaan, de moerasmelkdistelgemeenschap, het zilverschoonverbond met de heelblaadjes en valse voszegge en de rietklasse met de kleine lisdodde, gele lis, rietorchis en gevlekte rietorchis.

Op drassig hooiland als dat van het Naardermeer is het dotterverbond vertegenwoordigd door de dotterbloem, moerasrolklaver, tweerijige zegge, veelbloemige veldbies en echte koekoeksbloem. Bij sloten kan op bagger een zogenaamde ruigtekruidengemeenschap worden aangetroffen. De kattenstaart, moerasandoorn, valeriaan, moeraspirea en het veenreukgras representeren er de moeras- spirea-associatie.

Een calciumcarbidedorst bij Crailo raakte al geruime tijd geleden deels begroeid met de subassociatie trilgras van de tot het glanshaververbond behorende gelijknamige gemeenschap. Kensoorten van de subassociatie zijn het reukgras, geelhartje, de ratelaar, ogentroost, moeraswespenorchis, ongevlekte en gevlekte rietorchis, thrincia en het smaragdsteeltje. De glanshaverassociatie vinden we ook op de vestingwallen van Naarden. Als kensoorten treden daarbij de glanshaver en knautia op. Interessant is er verder de aanwezigheid van het geelwit walstro, de hemelsleutel en het groot kaasjeskruid.

Oude landbouwgewassen

Met name uit cultuurhistorisch, genetisch, ecologisch en educatief oogpunt wordt er tegenwoordig naar gestreefd her en der weer voormalige cultuurgewassen uit overgrootmoeders tijd op het oude akkerland te telen. Het Goois Natuurreservaat doet dat op sommige percelen van de voormalige engen die de organisatie beheert.

De stichting Oude landbouwgewassen Laren op plekken waar kleine relictten van de Laarder Eng onbebouwd bleven. Dat waren in enkele gevallen ook gegazonneerde plantsoenen. De stichting beheert nu al meer dan tien van zulke plekjes die gemiddeld bijna één hectare "klein" zijn. Lokaal worden er op de plekjes ook vrijwel verdwenen akkeronkruiden perspectieven geboden. Oude akkergewassen zijn bijvoorbeeld rogge, gerst, boekweit en bepaalde aardappellassen.

Zoogdieren

Vele van onze inheemse zoogdiersoorten kunnen we ook in het Gooi tegenkomen. Algemeen zijn er de mol, bosspitsmuis, huisspitsmuis, egel, rosse woelmuis, veldmuis, bosmuis, bruine rat, huismuis, eekhoorn, het konijn, de haas, het hermelijn, de wezel, bunzing en het ree.

Minder algemeen vindt men in het Gooi de dwergspitsmuis, waterspitsmuis, die vochtige gebieden bewoont, van Bussum en Hilversum bekende gewone en ruige dwergvleermuis, rosse vleermuis, aan waterkanten levende woelrat, in hoge kruidenvegetaties te verwachten dwergmuis en de vos.

Slechts lokaal aangetroffen werden de franjestaart, watervleermuis en vale vleermuis die alle drie in de vesting Naarden overwinteren, te Hilversum waargenomen laatvlieger, in Naarden gesignaleerde gewone grootoorvleermuis, vochtige terreinen bewonende aardmuis en boomarter, die de laatste jaren wel weer talrijker werd.

Even buiten het Gooi zijn er in Breukelen en Loosdrecht enkele kraamkamers van de baardvleermuis en is bij 's Graveland de (zeldzame Nederlandse variëteit van de) Noorse woelmuis waargenomen. Na mogelijk tijdelijk uit het Gooi te zijn verdwenen komt de das thans weer lokaal in de streek voor. Daarbij breidt hij zijn leefmilieu geleidelijk in noordelijke richting uit. De onder andere kleine dieren etende das leeft bij voorkeur in vrij droge kleinschalige cultuurlandschappen met bosjes, houtsingels en heggen. Het is in zekere zin dus een cultuurvolger.

De vogelstand

De avifauna van het Gooi was in de laatste decennia van de vorige eeuw relatief rijk aan soorten broedvogels. Ook nu is dat nog veelal het geval. Ondanks de omstandigheid dat de Gooise natuur sinds het Interbellum steeds meer beschermd zou worden is het aantal soorten intussen echter door allerlei oorzaken nogal afgenomen, waarbij sommige zelfs verdwenen.

Door bepaalde natuurherstel beogende beheersmaatregelen en herinrichtingen is het aantal (broed)vogelsoorten de laatste jaren lokaal echter weer wat toegenomen. In deze paragraaf schetsen wij primair de situatie in de tweede helft van de vorige eeuw en vervolgens de belangrijkste sindsdien geconstateerde veranderingen.

Wie gedetailleerd over de vogelstand van het Gooi en de ontwikkeling daarvan geïnformeerd wil worden adviseren wij de talrijke rapporten van de [Vogelwerkgroep Gooi en omstreken](#) te raadplegen. Die organisatie publiceerde er sinds 1980 maar liefst 272.

Omstreeks 1970 broedden per blok van vijf bij vijf kilometer meer dan 80 en aan de westelijke randen van de streek zelfs meer dan 100 vogelsoorten. Die rijkdom aan broedvogelsoorten hield verband met de aanwezigheid van vrij veel bos van uiteenlopend karakter, waarbij de verklaring voor de zeer hoge aantallen in het westen gezocht moet worden in het aldaar ook voorkomen van verlandende wateren met dichte oevervegetaties.

De loofbossen bleken, wanneer ze zich kenmerken door een gevarieerde samenstelling en dichte ondergroei, trouwens ook rijk aan vogelsoorten. Dergelijke loofbossen treffen we op de droge zandgronden echter slechts betrekkelijk weinig aan. Voor het bostype karakteristieke broedvogelsoorten zijn onder meer de wielewaal en zwartkop. Met name de wielewaal werd er echter zeldzamer.

Lichte loofbossen met een flinke strooisellaag en zowel open plekken als een dichte onderbegroeiing vormen een geschikt biotoop voor de houtsnip. Oude loofbossen met natuurlijke nestholten oefenen aantrekkingskracht uit op de boomklever, glanskop, kool- en pimpelmees, waarvan de beide laatste zeer algemeen zijn. In de onder meer langs perceelgrenzen van cultuurland voorkomende struwelen leven relatief veel grasmussen, staartmezen en (goud)vinken.

Sommige van de vogelsoorten, die een voorkeur hebben voor struwelen in het algemeen worden ook aangetroffen in jonge, nog niet hoog opgeschoten naaldbossen. Voorbeelden daarvan zijn de fitis, staartmees, braamsluiper en tuinfluiter. In oudere naaldbossen leven de vink, grote lijster, tortel, houtduif, vlaamse gaai, zwarte mees, kuifmees en sperwer. Maar ook het sparren prefererende

goudhaantje. Een zeldzame vogel van de naaldbossen is het sijsje. Zowel in loof- als naaldhout leven enkele soorten spechten, waarvan de groene en zwarte voornamelijk slechts op de bosrijke zandgronden worden aangetroffen.

Hoog opgaand loof- of naaldbos met een gesloten kronendak en enige ondergroei blijkt aantrekkelijk voor de vrij schaarse fluiters, terwijl houtrijke gebieden waar veel bomen met een ruwe schors staan de zeldzame draaihals een geschikte biotoop bieden.

Roofvogels als de wespandief, sperwer, boomvalk en buizerd broeden in allerlei soorten hoge bomen, maar vergaren hun prooi vaak meer in open terreinen. Van de genoemde roofvogels komen de eerste twee voornamelijk slechts in de bosrijkere zandstreken voor.

In konijnenholen en boomholten van boscomplexen broedt weleens de bergeend, die na het uitkomen van de eieren met haar jongen naar het IJsselmeer trekt. De vroeger voornamelijk slechts van bij de kust gelegen gebieden bekende bergeend heeft haar broederaal de laatste jaren steeds meer landinwaarts uitgebreid.

Vooraf in natuurrijke woongebieden en parklandschappen leeft de in aantal toegenomen appelvink, die verder ook in opgaand bos en boomgaarden wordt aangetroffen.

De heide is (wat) armer aan vogelsoorten. Toch werden er in de tweede helft van de vorige eeuw tijdelijk nog zo'n 55 soorten broedvogels geteld. Dat hield echter vooral verband met het er verspreid voorkomen van bomen, boomgroepen en struweel. Karakteristiek voor het heidemilieu was het korhoen, dat voornamelijk bepaalde soorten kruiden en zaden, maar bijvoorbeeld ook stuifmeelknoppen van de grove den eet, terwijl met name voor kuikens van de vogel ook insecten belangrijk voedsel zijn.

Naarmate het agrarisch cultuurland armer werd aan onkruid, raakte het korhoen voor zijn voedselvoorziening meer en meer aangewezen op de heidevegetaties. Die hadden echter minder te bieden. Bovendien had de insectenstand er te leiden van een toenemende stikstofdepositie. Het is dan ook geen wonder, dat het korhoen de laatste jaren sterk in aantal achteruitging en van bijna alle heidevelden verdween. Momenteel leeft er nog een populatie op de Sallandse Heuvelrug.

Behalve het korhoen verdwenen op de heide onder andere de wulp en de exotische fazant. Kenmerkend voor het heidemilieu bleven met name de veldleeuwerik en graspieper (= het kantvliegertje), terwijl de tapuit er oude konijnenholen bewoont. Waar de heide enigermate begroeid is (geraakt) met boompjes, kwamen behalve de hierboven genoemde, voor dat milieu kenmerkende vogelsoorten de boompieper, geelgors, grauwe gors en het kneutje voor. De geelgors en grauwe gors verdwenen echter.

In de voedselarme vennen leven nauwelijks slakken-, schelpdier- en vissoorten. In verband hiermee zijn de vogels, die dergelijke dieren eten in het voedselarme vennenmilieu eveneens zeldzaam. Reigers en diverse soorten duikeenden zal men er dan ook niet veel aantreffen. Wel aarden in dit milieu de dodaars, geoorde fuut, meerkoet, het waterhoen en zwemeenden, terwijl de zwarte stern er zou kunnen voorkomen, doch momenteel ontbreekt. Overigens huist in het vennenmilieu soms de kokmeeuw. Deze vogel verzamelt haar voedsel echter elders. Haar aanwezigheid eutrofeert voedselarme vennen dus. Kokmeeuwkolonies zijn er dan ook niet welkom.

Verlandende wateren als die van het Naardermeer zijn met hun rijk geschakeerde moeras(bos) vegetaties in het bijzonder van belang voor de dodaars, aalscholver, blauwe reiger, purperreiger, het woudaapje, de roerdomp, lepelaar, winter- en zomertaling, pijlstaart, slobbeend, krooneend, bruine kiekendief, waterral, watersnip, zwarte stern, snor, grote karekiet, het baardmannetje, de rietgors en roek.

Ornithologisch het meest waardevol is het Naardermeergebied, waar meer dan 70 soorten vogels broeden. Zo'n 20 soorten ervan behoren tot de min of meer bijzondere. Het zijn de dodaars, blauwe reiger, het woudaapje, de roerdomp, lepelaar, wintertaling, krakeend, kuifeend, knobbelzwaan, bruine

kiekendief, boomvalk, het porseleinhoen, de ransuil, nachtegaal, sprinkhaanrietzanger, grote karekiet, het baardmannetje en de wielewaal. Zeer incidenteel in het Naardermeergebied broedende, zeldzame soorten zijn de smient en de havik.

Een gebiedwijze vergelijking van de rijkdom aan vogelsoorten

Vogelkundig zeer waardevol bleken het landgoed Eindegooi, de oevers van het Gooimeer, het Groot en Klein Wasmeer met hun naaste omgeving, de Warandebbergen en de Laegieskamp.

Op het bosrijke landgoed Eindegooi werden voor het eind van de vorige eeuw circa 60 broedvogelsoorten gesignaleerd, waaronder ongeveer 10 minder algemene. Tot de laatste behoorden op Eindegooi de boomvalk, houtsnip, ransuil, kleine bonte specht, zwarte specht, fluitier, het vuurhoudhaantje, de bonte vliegenvanger, appelvink, goudvink en wielewaal. De afgelopen decennia daalde het aantal broedvogelsoorten van Eindegooi tot onder de 50. Dat aantal is echter nog altijd aanmerkelijk hoger dan het aantal soorten dat in de aangrenzende bos- en heidegebieden nestelt.

In de oeverlanden langs het Gooimeer wonen bijna 50 vogelsoorten, waarvan de roerdomp, wintertaling, krakeend, bergeend, tapuit en grote karekiet speciale vermelding verdienen. In het voor publiek gesloten natuurgebied met het Groot Wasmeer werden op een oppervlakte van zo'n 84 ha maar liefst 45 soorten vogels gespot, waarvan de kuifleeuwerik, geoorde fuut, dodaars, wintertaling, kuif-, tafel- en bergeend en de ransuil tot de min of meer zeldzame behoren.

Hoewel het eveneens niet vrij toegankelijk natuurgebied van het Klein Wasmeer slechts ongeveer 17 ha beslaat, werden hier toch nog 31 soorten broedvogels gespot. Daaronder waren ook de minder algemene en bijzondere, die we reeds in het gebied van het Groot Wasmeer tegenkwamen.

Iets meer vogelsoorten nestelen in het grotere, circa 70 ha innemende gebied van het Warandepark, waar met name de aanwezigheid van de berg- en kuifeend de aandacht verdient. Het Laegieskamp is een bosje van slechts 10 ha, waar de afgelopen decennia in totaal niettemin 45 soorten broedvogels werden gesignaleerd.

In de zone van de bosrijke 's Gravelandse buitens bieden de kleine landgoederen Land en Bosch, Jagtlust en Schoonoord een grote verscheidenheid aan natuurrijke leefmilieus, waardoor er op een oppervlakte van 23 ha ook de laatste jaren wel bijna 40 soorten konden worden gespot. De groenling prefereert er overduidelijk bosranden als ecotoop.

In verhouding tot hun oppervlakte wat minder rijk aan broedvogelsoorten, maar ornithologisch toch bepaald waardevol bleken de Keverdijkse en Overscheense Polder, een gebied met Bantam, het Spanderswoud, de Franse Kampheide en de Snip, het Corversbos, het Marine Opleidings Kamp, de Egelshoek, Hoorneboeg, bossen om het Wasmeer, Anna's Hoeve, Zuiderheide, Westerheide, Blaricummer- en Tafelbergheide, Crailo, Bikbergen en de Sijsjesberg, de landgoederen bij Naarden, de Limiten, Naardereng en Wolfskamer, de Eng tussen Huizen en Blaricum, alsook de Oostermeent bij Huizen en Blaricum. De 125 ha grote Keverdijkse en Overscheense Polder zijn ornithologisch vooral van belang als weidevogelsterrein.

Bantam, 't Spanderswoud, de Franse Kampheide en de Snip vormen een bosrijk gebied van zo'n 350 ha met 50 à 60 soorten broedvogels, waaronder de bergeend, zwarte specht, nachtegaal, ransuil en goudvink. Het na de Tweede Wereldoorlog goeddeels opnieuw beplante, circa een vierkante kilometer grote Corversbos toont veranderingen in de vogelbevolking, die samenhangen met het geleidelijk hoger worden van de er aanwezige, nog tamelijk jonge houtopstanden. Daarbij steeg het aantal in het gebied broedende soorten tot ruim 50.

Ook in het bosrijke gebied van het Marine Opleidings Kamp nam het aantal broedvogelsoorten toe. Een vrij bijzondere soort is er de goudvink.

De Egelshoek is een circa 250 ha groot weidevogelgebied met bosjes. Het wordt bewoond door 45 à 50 soorten broedvogels, waaronder de wintertaling en knobbelzwaan.

Eind vorige eeuw werden in het bijna twee en een halve vierkante kilometer innemende bos- en heidegebied van de Hoorneboeg, Zwarteberg en hun omgeving nog circa 50 soorten broedvogels waargenomen. Vogelaars apprecieerden daarbij met name het voorkomen van de bergeend, boomvalk, ransuil, kleine bonte specht, zwarte specht, boomleeuwerik, appelvink en goudvink. Nog niet zo lang geleden is helaas geconstateerd dat het aantal soorten broedvogels van het vrij grote gebied tot circa 35 daalde.

De afgelopen decennia nestelden in de ongeveer 4,5 vierkante kilometer bos om het Laarder Wasmeer ongeveer 61 soorten, waaronder het sijsje. Splitste men het gebied in drie ongeveer even grote delen dan bleek de soortenrijkdom in elk van deze om en nabij de veertig te liggen. De Monnikenberg en het Heidepark zijn ongeveer even vogelrijk als de bossen om het Laarder Wasmeer. In deze gebieden intrigeerde vogelaars onder meer de aanwezigheid van de bonte vliegenvanger en goudvink.

In het parkachtige Anna's Hoeve met zijn waterpartijen werden op 50 hectare de afgelopen decennia altijd nog zo'n 43 soorten gespot. Ornithologisch de aandacht trok daarbij vooral de aanwezigheid van de tafeleend, bergeend, ransuil, goudvink, dodaars, kuifeend, kleine specht en wiewaal.

Het 270 ha beslaande, deels met bosjes begroeide gebied van de Zuiderheide wordt bewoond door meer dan 40 soorten broedvogels, waaronder de bergeend, ransuil, kuifleeuwerik, goudvink, zwarte roodstaart en fluit. De veel grotere Westerheide is door het slechts lokaal voorkomen van bosjes vogelarmer, waarbij ook het aantal er broedende soorten wat lager ligt. Een groot deel van de waargenomen soorten leeft in de bosjes langs de Lange Heul, het vogelbosje van de Aardmansberg en het Amsterdams Waterleidingbos. Vogels, die biologen er vanwege hun (betrekkelijke) zeldzaamheid niet graag zagen of zien verdwijnen zijn het korhoen, de wulp, ransuil, kuifleeuwerik, zwarte roodstaart en bonte vliegenvanger.

Op de ruim een vierkante kilometer grote Blaricummer- en Tafelbergheide broeden ongeveer even veel soorten vogels als in het aanmerkelijk grotere en nogal open gebied van de Westerheide. Ornithologisch van waarde is er vooral het voorkomen van de bergeend en ransuil.

Het bosrijke gebied van Crailo, Bikbergen en de Sijsjesberg beslaat een oppervlakte van de ruim anderhalve vierkante kilometer, welke wordt bewoond door een kleine 40 soorten broedvogels, waaronder de ransuil, fluit en goudvink.

In het ongeveer 600 ha innemende, bosrijke landgoederencomplex bij Naarden vertonen zich sinds het begin van de tellingen circa 60 soorten broedvogels, waarvan de bergeend, knobbelzwaan, ransuil, goudvink, fluit en kleine bonte specht tot de minder algemene behoren.

De Limiten, Naardereng en Wolfskamer zijn samen ruim anderhalve vierkante kilometer groot. Er leven een 50 tal soorten broedvogels, waarvan de ransuil, fluit en goudvink hier genoemd worden wegens hun betrekkelijke zeldzaamheid.

De Naardereng is een van de gebieden waar het aantal broedvogelsoorten de laatste jaren als gevolg van bepaalde beheersmaatregelen weer wat toenam. Het uitbreiden van de beplantingen speelde daarbij een belangrijke rol. Vooral de vink nam daardoor ook in aantal toe. Die vogelsoort hecht namelijk sterk aan de nabijheid van bosranden waar hij zich kan verschuilen als een roofvogel op jacht is.

De ransuil en goudvink behoren ook tot de min of meer bijzondere vogels van de eng tussen Huizen en Blaricum, waar bovendien de roodborsttapuit de niet zo algemene broedvogelsoorten van ons land vertegenwoordigt. Het totaal aantal er waargenomen soorten broedvogels bedraagt ruim 40, die hier een oppervlakte van ruim een vierkante kilometer tot hun beschikking hebben.

De Oostermeent was voor alles een weidevogelgebied, waar de tapuit tot de in ornithologische kringen meest gewaardeerde bewoners behoorde. Onder meer door een sterke uitbreiding van de bebouwing is de ornithologische betekenis van het gebied de laatste jaren verminderd. Een niet bebouwd afgegraven deel van de meent is echter ingericht als een natuurgebied waar zich soorten

van de vochtige en natte voedselarme milieus thuisvoelen. Dat bleek er ook de vogelstand gunstig te beïnvloeden.

Ornithologisch wat minder belangrijke delen van het Gooi zijn de Binnendijkse Overscheense-, Berger- en Meentpolder, waar 363 ha in de zeventiger jaren door meer dan 30 soorten broedvogels bleken te worden bewoond. De afgelopen jaren is ook de ornithologische waarde van dit gebied door allerlei ingrepen achteruit gegaan.

Meer dan 30 soorten inheemse broedvogels werden tenslotte tevens aangetroffen in het gebied van Zonnestraat en de bosrijke strook tussen de Utrechtse Weg en spoorlijn Hilversum-Hollandsche Rading.

De herpetofauna

De Nederlandse herpetofauna van reptielen en amfibieën wordt in het Gooi waarschijnlijk nog door zes soorten vertegenwoordigd. Het zijn in ieder geval de ringslang, levendbarende hagedis, hazelworm, gewone pad, kleine watersalamander en kamsalamander. Voor het behoud van de herpetofauna werden en worden faunapassages en hagedisoverstapplaatsen (hops) gecreëerd.

Nieuwe natuur in de voormalige zanderij van landgoed Cruisbergen

Aan de westrand van Bussum was de voormalige zanderij van het landgoed Cruisbergen een tijdlang agrarisch cultuurland. Begin deze eeuw werd echter besloten dat cultuurland te transformeren in een deels vochtig voedselarm natuurgebied. Daarvoor werd de bemeste bovengrond er in 2005 en 2008 afgegraven. Vervolgens zou dat bodemmateriaal worden gebruikt voor de bouw van een bij Crailo geplande natuurbrug.

Sinds de verschraling van de zanderijbodem groeien er planten van de voedselarme milieus als struik- en dopheide, klokjesgentiaan, veenpluis, Spaanse ruiter en kale jonker. De voedselarmoede van het nieuwe natuurgebied wordt in stand gehouden door kwelwater.

Het Goois Natuurreservaat is tegenwoordig eigenaar van het terrein.

Weer voedselarme milieus in het laagte van het Laarder Wasmeer

In deel 1 van dit vierluik meldden we dat in de Laagte van het Laarder Wasmeer en omgeving jarenlang afvalwater werd geloosd maar de bodem er inmiddels werd gesaneerd. Die sanering bood de flora van voedselarme milieus in het gebied nieuwe toekomstperspectieven. Symptomen daarvan zijn het thans weer voorkomen van klokjesgentiaan, kleine zonnedauw, veenpluis en snavelbies. Het gebied van het Groot Wasmeer en omgeving wordt tegenwoordig beheerd als natuurreservaat, in verband waarmee het slechts beperkt en onder geleide mag worden bezocht. Het voorkomen van ongewenste natuurlijke herbebossing is er gedelegeerd aan grote grazers.

Het pinetum Blijdenstein, de Dr. Costerustuin en het Boombergpark

Aan de noordkant van het Hilversumse Boombergkwartier zijn het [Pinetum Blijdenstein](#) en de [Dr. Costerustuin](#) vreemde eenden in de bijt van de levende natuur, maar door hun bijzonder karakter speciale aandacht waard. Beide tuinen danken hun bestaan aan een particulier initiatief.

Het pinetum Blijdenstein dankt zijn bestaan aan de Twentse bankier Benjamin Willem Blijdenstein, die in 1898 op zijn 6 ha grote Hilversumse landgoed met de realisatie begon van de naaldbomentuin. Hiervoor reserveerde hij een ommuurde voormalige leibomen- en moestuin van anderhalve ha. In 1909 liet Blijdenstein de tuin in landschapsstijl herinrichten. Architect van deze transformatie was Hendrik Copijn. Het pinetum werd in 1932 geschonken aan de Universiteit van Amsterdam, die de tuin echter in 2000 zou afstoten. Thans is een stichting eigenaresse ervan.

Behalve naaldhoutsoorten werden op het terrein van het pinetum onder andere (in een kas overwinterende) palmvarens, zeedruiven en rododendrons verzameld. Ook presenteert het pinetum een Tasmaanse plantencollectie, waarvan boomvarens deel uitmaken. Waarschijnlijk is in het pinetum de meest complete collectie naaldhoutsoorten ter wereld ontstaan. Die verzameling werd dan ook geregistreerd als een onderdeel van de Nationale Plantencollectie voor wetenschappelijk onderzoek.

Vlakbij het pinetum kan ook de Dr. Costerustuin worden bezocht. Hij werd genoemd naar een bioloog, die er naar streefde dat de samenleving de wilde flora van ons land meer zou gaan waarderen als bron van informatie en inspiratie. Costerus meende dat een botanische tuin daaraan zou kunnen bijdragen. Toen hij omstreeks 1920 gepensioneerd raakte ging hij de aanleg van zo'n tuin dan ook bevorderen. Pas in 1929 kwam daarvoor echter een perceel van enige omvang beschikbaar. Het was een 100 meter lang en 20 meter breed, enigszins in westelijke richting hellend gemeentelijk binnenterrein, dat Costerus gratis kon huren.

Costerus heeft zich tot zijn dood in 1938 met de ontwikkeling van de tuin beziggehouden. De tuin is over een lengte van 80 meter dagelijks gratis toegankelijk. Tegenwoordig wordt de tuin beheerd door een stichting. Daarbij wordt ze geholpen door vrijwilligers. Bovendien weet de stichting zich gesteund door een "vrienden van" vereniging.

In tegenstelling tot het pinetum Blijdenstein is de bloemrijke Costerustuin door een vrijwel geheel rechthoekig padennet ontsloten. De planten worden er enigermate beschaduwd door een aantal bomen en struiken. Van de bomen zijn een solitaire tulpenboom en gingko beeldbepalend. Nog niet zo lang geleden werd in de tuin een sneeuwkllokjesboom geplant. Zoals de naam ervan al zal hebben doen vermoeden doen de bloemen ervan denken aan een bekend bolgewas dat al in februari onze tuinen opfleurt.

De sneeuwkllokjesboom is een boom van de tweede grootte, die in april bloeit en waarvan de ovale bladeren in de herfst fraai geel kleuren. De zaden zijn nootachtig.

Het Boomburgpark is genoemd naar de er middenin gelegen markante geïsoleerde hoogte. Op en bij die hoogte werden voornamelijk in de dertiger jaren van de 19de eeuw enkele zeer brede houtsingels aangelegd en ontsloten door enige wandellanen. Aldus ontstond een groene verbindingzone tussen de oude dorpskern van Hilversum en het Corversbos. De realisatie van de groenvoorziening was een initiatief van de kunstschilder Jan van Ravenswaaij, die daarvoor percelen van de toenmalige Hilversumse Zuidereng aankocht. Dat werd financieel mogelijk gemaakt door enkele vrienden. Een belangrijke rol speelde daarbij zijn neef Albertus Perk die destijds notaris was.

In 1848 werd de groenvoorziening overgedragen aan de gemeente Hilversum. Dat gebeurde onder de voorwaarde dat ze openbaar toegankelijk en van aantastingen gevrijwaard zou blijven. De voorwaarden zijn sindsdien echter toch driemaal geschonden. Dat gebeurde in 1883, 1893 en 1965 door respectievelijk de bouw van een imposante villa, aanleg van de Bergweg en de uitbreiding van een christelijk verpleeghuis. De villa zou later echter weer gesloopt worden. Nog niet zo lang geleden werd de groenvoorziening Boomburgpark gedoopt. Ook het beheer van dit park wordt gesteund door een "vrienden van" vereniging.

Sommige laanbomen van het Boomburgpark zijn al zeer oud. In verband hiermee laat de Hilversumse wandelroute monumentaal groen ons ook kennismaken met het houtsingelcomplex.

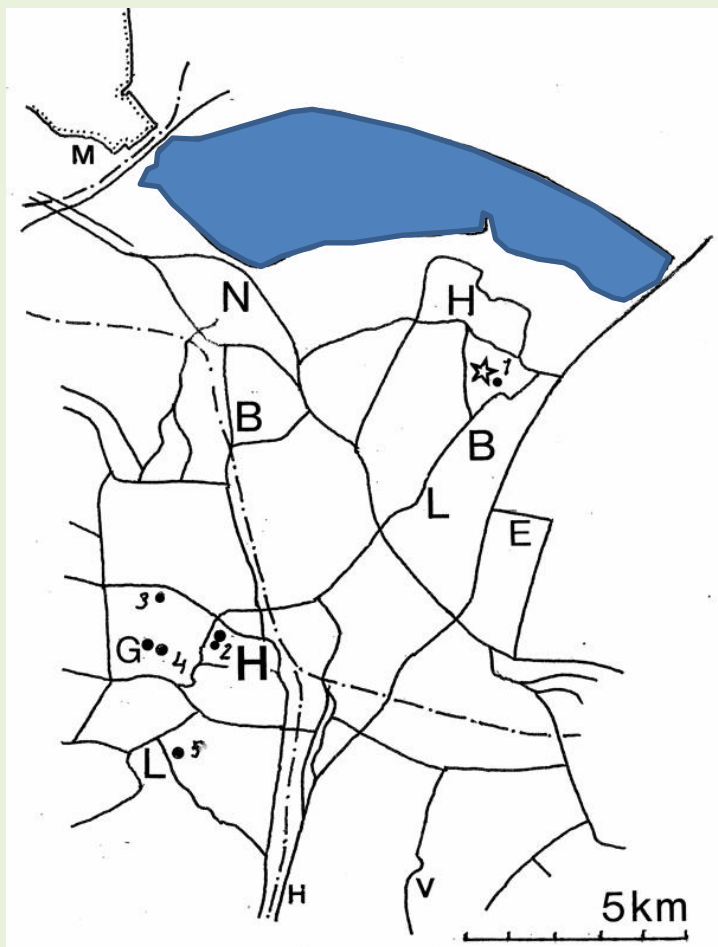
Het Warandepark en de Gooise Heemtuin

Tussen de bebouwde kom van Blaricum en de als de Huizerhoogt bekende noordelijke uitloper ervan wordt een natuurlijk oud cultuurlandschap als een landschapsreservaat beheerd. Het ligt op de korte noordoostelijke zijtak van de stuwwal Blaricum-Laren. De culminatie van de Woensberg reikt er tot ruim 22 meter boven NAP.

Om een nabijgelegen kalkzandsteenfabriek te voorzien van oppervlaktedelfstoffen werd in 1925 begonnen met de gedeeltelijke afgraving van de hoogte. Aldus ontstond de Groeve Rijsbergen. Door de exploitatie ervan verdween uiteindelijk vrijwel het hele noordelijk deel van de Woensberg. Oostelijk daarvan zou op de Oostermeent echter nog een veel grotere oppervlakte worden afgegraven. Omstreeks 1975 werden de grootschalige afgravingen ten noorden van Blaricum beëindigd. Er was toen meer dan twee vierkante kilometer van de Gooise hoogten aan opgeofferd. De onbebouwd gebleven delen van de beide groeven worden tegenwoordig beheerd door de Stichting Goois Natuurreservaat, die er een aantal milieutypen creëerde.

Dat gebeurde op veel kleinere schaal ook op een perceel van het oude cultuurlandschap. Aldus ontstond de [Gooise heemtuin](#). Ze ligt naast de Algemene Begraafplaats. In het gebied wordt bos afgewisseld door cultuurland, alwaar op enkele percelen weer boekweit wordt geteeld.

De educatieve tuinen en parken van het Gooi

H Hilversum (links),
 B Blaricum (rechts) of Bussum,
 E Eemnes,
 G 's Graveland,
 H Huizen (rechtsboven),
 L Laren (rechts) of Nieuw Loosdrecht,
 N Naarden,
 H Hollandsche Rading (onderaan),
 M Muiderberg,
 V Lage Vuursche.

1. Gooise heemtuin van landschapsreservaat Warandeperk,
2. Pinetum Blijdenstein en Costerustuin,
3. Tuinderij Land en Bosch met wijngaard.
4. Moes- en kruidentuin, rosarium, arboretum en rododendronvallei van Gooilust,
5. Pluk- en oogsttuin Landinzicht.

De educatieve tuinen van Gooilust

De vereniging Natuurmonumenten heeft de [tuinen bij het landhuis van Gooilust](#) gefaseerd getransformeerd in educatief waardevolle thematuinen, die tegenwoordig in het zomerhalfjaar twee middagen per week bezocht kunnen worden. Vermaard is met name het zeer soortenrijke rosarium, dat zelfs van internationale betekenis wordt geacht. Meer dan een bezoek waard is ook het vooral met naaldbhoutsoorten beplante vrij oude arboretum, waar ook enkele mammoetbomen tot de verbeelding zullen spreken. Exotische houtsoorten trekken ook de aandacht in de reliëfrijke en zeer soortenrijke "rododendronvallei" die thans gefaseerd wordt gerenoveerd

De pluk- en oogsttuin Landinzicht

Tussen het Loosdrechtse Bos en de bebouwde kom van het sterk verstedelijkte lintdorp Nieuw Loosdrecht wordt sinds 2016 een biologisch-dynamische [tuinderij Landinzicht](#) geëxploiteerd. Dat gebeurt er op een terrein van 1 ha, in de lommerrijke ambiance van het landgoed De Rading, dat bij de gelijknamige weg en grens met de provincie Utrecht is gelegen. Onderdeel van het bedrijf zijn ook een landgoedwinkel en horecagelegenheid.

Wie voor enkele honderden euro's een aandeel van het bedrijf koopt mag er wekelijks enkele uren bloemen en producten van de moestuin plukken. Daarvan werd al snel door meer dan honderd aandeelhouders gebruik gemaakt.

De landschappelijke belevingswaarden van het Gooi

Voor hen, die door natuurbeleving hun beslommeringen willen vergeten is een groot deel van het Gooi bepaald attractief. Die aantrekkelijkheid houdt onder meer verband met de aanwezigheid van reliëf, heide en doorgankelijkheid van het gebied. Ook de monumentale architectuur van de oudere bebouwing draagt trouwens bij tot de belevingswaarde van de regio. Bovendien is het belangrijk dat die door velen op korte afstand van of zelfs in hun woonmilieu kan worden ervaren.

Verder is het van betekenis dat de aan het Gooi grenzende Utrechtse Heuvelrug over grote lengte vergelijkbare en ook andere bijzondere kwaliteiten te bieden heeft.

Doordat om de Gooise stuwwallen uitgestrekte vrijwel vlakke gebieden voorkomen, zijn op deze heuvelruggen her en der boeiende vergezichten te beleven. Eerlijkheidshalve moet hieraan echter worden toegevoegd dat diverse andere stuwwallen van ons land indrukwekkender panorama's hebben te bieden.

Het aspect van het Gooise heuvellandschap wordt plaatselijk verlevendigd door de na de stuwwallen gevormde kleinere hoogten. We denken dan in het bijzonder aan de lage rug op de Bussummer Heide en de heuveltjes van de lagere gebiedsdelen.

Behalve door zijn karakteristieke reliëfvormen en rijkdom aan bos en heide oefent een stuwwallenlandschap als dat van het Gooi aantrekkingskracht op de recreërende mens uit doordat sommige hogere delen ervan plaatselijk vrijwel onbebouwd bleven. Het laatste neemt overigens niet weg dat ook esthetisch met hun omgeving harmoniërende landhuizen van buitens en villaparken tot de attractiviteit van het Gooi bijdragen. Betreurd moet echter worden dat met name de oudere van die landhuizen de afgelopen decennia voor een deel werden vervangen door minder aantrekkelijke bebouwing.

In het voorgaande bleek het Gooise landschap door zijn reliëf, deels vrij verlaten karakter, aantrekkelijke levende natuur en doorgankelijkheid plaatselijk van grote belevingswaarde. Die zou echter nog groter hebben kunnen zijn wanneer niet zo grote delen van het Gooi waren ontgrond en bebouwd.

Anderzijds werd de ervaring van de belevingswaarden bevorderd door het markeren van talrijke wandel- en fietsroutes. Al in het Interbellum werd rond Hilversum het ongeveer 25 kilometer lange "voetstappenpad" gemarkeerd. De Stichting Goois Natuurreservaat markeerde en beschreef later diverse routes door haar bezittingen. De routebeschrijvingen zijn gebundeld in de smalbladige brochure Goylant te voet.

Bij de oostrand van het Spaanderswoud werd in de deels afgezande en verheide zone tussen de Bussumergrindweg en de provinciale Naarderweg N 524 in 2005 het zogenaamde Heimanspad geopend. Het pad is gemarkeerd met door het landijs aangevoerde en achtergelaten grote zwerfstenen. Aldus kunnen voorbijgangers zich een beeld vormen van hun karakteristieke, min of meer door het ijs afgeronde vorm. Het pad werd genoemd naar Heimans die net als Jac P. Thysses omstreeks het begin van de vorige eeuw de belangstelling en bescherming van de natuur trachtte te bevorderen en daarbij sterk hechte aan het behoud van aardkundige waarden.

Over het in een waterrijk gebied herschape afgezande gebiedsdeel werd een vlonderbrug gebouwd, waar de natte natuur van dichtbij kan worden bekeken. Westelijk van het Spanderswoud markeerde en beschreef Natuurmonumenten enkele korte en een lange route door haar bezittingen in 's Graveland.

Zuidwestelijk van Hilversum markeerde de BV Landgoed Zonnestraal een 4,5 km lange, zigzaggende wandelroute door haar bosrijke, (para)medische (na)zorg biedende gelijknamige bezit. Op die ook in een gidsje beschreven route kan de wandelaar een goed beeld krijgen van het inmiddels voor de kwalificatie werelderfgoed genomineerde, unieke gebouwencomplex en de er omheen gelegen vrij

oude bossen. Die tonen ons zowel een gebied met markante jonge duintjes als in het recente verleden minder sterk verstoven terreingedeelten met min of meer plateauachtige terreinvormen.

Samenvatting

Dit overzicht presenteert de voornaamste conclusies van al onze thematische brochures over het Gooi. De drie andere samenvattingen bieden dus iets meer details over de aardkundige en cultuur(pre)historische geschiedenis en kwaliteiten van de streek.

Het uiterste zuidoosten van de provincie Noord Holland is een natuurrijke, maar dichtbevolkt geraakte streek. Het noordelijk deel van een overigens vooral in de provincie Utrecht gelegen complex heuvelruggen dankt er zijn ontstaan en geomorfologische kenmerken primair voor een deel aan expanderende landijsmassa's die enkele formaties rivier- en smeltwaterafzettingen voor zich uit en opzij schoven, opstuwden en overdekten.

Ondanks latere terreinverlagende denudaprocesentie, in historische tijd opgetreden verstuingen, uitbreidingen van de bebouwing en een aantal grootschalige afgravingen is het Gooi aardkundig, bio-ecologisch en cultuurhistorisch plaatselijk (nog) bijzonder interessant.

De aardkundige betekenis houdt onder meer verband met het aan de oppervlakte zichtbaar voorkomen van afzettingen, die elders (vrijwel) alleen in de diepere ondergrond aanwezig zijn. Bovendien informeren het (micro)reliëf en de bodemgesteldheid van het Gooi ons in hun onderlinge samenhang op sommige plaatsen nog vrij gedetailleerd over de mate waarin en wijze waarop Scandinavisch of ander landijs, daarvan afkomstig of sneeuwsmeltwater en de wind in de beide laatste koude tijden van het geologisch verleden de wording van dit woongebied beïnvloedden.

De cultuur(pre)historische kwaliteiten van het Gooi hangen archeologisch vooral samen met de over het algemeen hoge ouderdom van de er aanwezige ondiepe ondergrond. Zoals vaak in niet of nauwelijks recent met afzettingen overdekte gebieden, worden daardoor in de relatief hoog gelegen delen van het Gooi sporen van menselijke activiteiten uit de steen- en bronstijd aan of bij de oppervlakte aangetroffen.

Duidelijk in het landschap zichtbare resultaten van die prehistorische activiteiten bleven zelfs zo'n 45 grafheuvels. Enigszins herkenbaar zijn zuidelijk van Hilversum nog relictten van een laatprehistorisch walletjesraster dat een groot aantal akkertjes van elkaar scheidde.

De bovengronds zichtbare cultuurhistorische waarden van het recentere Gooise verleden verraden een grotere verscheidenheid aan door de mens gecreëerde landschapselementen, -structuren en -typen. Het meest algemeen zijn de vroeger gemeenschappelijk door de boeren van de dorpen als graasgronden en leverancier van grind, zand of leem gebruikte oude heidevelden, waarvan in het Gooi nog een relatief grote oppervlakte behouden bleef.

Zeldzamer werden de nu vooral nog bij Huizen voorkomende relictten van oude akkers, waarvan de ook gemeenschappelijk in dorpsverbanden geëxploiteerde bekend waren als engen. Een in de zandstreken van het binnenland uniek landschapstype van het Gooi is zelfs dat van de na de Middeleeuwen systematisch door kanalen en wegen ontsloten, afgezande gebieden van 's Graveland en Naarden. Verder mogen de hoofdzakelijk bij 's Graveland en Naarden gelegen oude buitens in veel gevallen als cultuurhistorisch belangwekkende fenomenen worden aangemerkt.

Evenals trouwens de met name in en bij Naarden overgebleven vestingwerken. Architectuurhistorisch onderscheidt het Gooi zich echter vooral doordat er zo veel monumentale jongere bouwkunst kan worden bewonderd.

Bio-ecologisch is het Gooi vooral van betekenis door de aanwezigheid van heiden, vrij oude bossen, enige stuivende terreinen, een aantal vennen en de verlandingsvegetaties van het Naardermeer en de Gooikust. Daarbij blijken de flora en vegetatie van deze milieus onder invloed van de bodemgesteldheid en het microklimaat interessante verschillen te vertonen.

Speciale vermelding waard zijn in dit verband de iepen-essenbossen van Oud Valkenveen, vennen, dopheidevegetaties bij de vennen en op de Hoorneboegse Heide, flora van enkele leemkuilen in het gebied van de Blaricummer en Tafelbergheide, het kalkgrasland van Crailoo en relictten van de voor het brakke milieu kenmerkende flora, die langs het Gooimeer werden aangetroffen.

De zoogdierfauna bleef in het Gooi vrij soortenrijk. Verder broeden er met name in de waterrijke gebieden relatief veel vogelsoorten. De herpetofauna van reptielen en amfibieën wordt in het Gooi waarschijnlijk nog door zes soorten vertegenwoordigd.

Uit een oogpunt van belevingswaarde is essentieel dat de vanwege hun natuur- en landschapswaarden aantrekkelijke buitengebieden van het Gooi als gevolg van hun ligging bij dichtbevolkte gebieden en doorgankelijkheid door velen op korte afstand van hun woonmilieu kunnen worden ervaren.

De bossen en heiden van het Gooi kwamen voor een belangrijk deel in handen van de Stichting het Goois Natuurreservaat en Vereniging Natuurmonumenten.

Enige literatuur

De samenstelling van deze literatuurlijst werd ook bepaald door de inhoud van de eerste drie deeltjes van het vierluik.

- Bakker, Piet e.a, Het Boombergpark te Hilversum. Verleden, heden en toekomst van een monumentaal wandelgebied. Hilversum 2005.
- Bokhorst, G. van, Het Leven in Oud Hilversum. Zaltbommel 1979.
- Broer, A. L, Het Land van Gooi en Eem. Zaltbommel 1982.
- Canon van het Gooi en de Vechtstreek. De geschiedenis in 22 verhalen. HDC Media 2009.
- Colaris, Drs. W.J.J. e.a, Milieukundig onderzoek van het Gooi. Rapport in opdracht van het Gewest Gooiland. 1974.
- T. Coops e.a, Oorden van Schoonheid, Buitenplaatsen en landgoederen in Hilversum. Hilversum 2000.
- De Gooise Heide. Heidespecial. Coproductie van 16 auteurs. Vereniging Vrienden van het Gooi. 2018.
- Engel, W.I, De Gooise Moordenaar. Tramgeschiedenis 1880 – 1958. Met medewerking van R. Meyn te Loosdrecht en de NVBS afdeling Het Gooi. Schoorl 1981.
- Enklaar. Dr. D. Th en Dr. A.C.J. de Vrankrijker, Geschiedenis van Gooiland. Drie delen. Amsterdam 1939-1941.
- Geomorfologische Kaart van Nederland, schaal 1 : 50.000, blad 31 (1975) en 32 (1975). Stiboka, Wageningen en Rijks Geologische Dienst, Haarlem, 1975.
- Gorter, H.P, Gooi en Vechtstreek. Natuur en Landschap 19, 1965.
- Hoog, S. de, Eemland. Beschrijving van een weerbarstige streek. Baarn 1978.
- Kloosterhuis, J.L, Zandafgraving in het Gooi. Boor en Spade VIII 1957, pag. 126-130.
- Koopman. Sander, De Gooise zandafgravingen. Jubileumlezing. Vrienden van het Gooi 80 jaar. 2015.
- Koopman. Sander en A.E. Pfeifer, Geologische Atlas van het Gooi, AWN/Naerdincklant 2014
- Kos, Antin, Historische atlas van Hilversum. Van esdorp tot mediastad. SUN. Nijmegen 2013.
- Lijsten monumenten en beschermde stads- of dorpsgezichten van de diverse Gooise gemeenten. Ook op internet.
- Van der Linden, P. (eindred.), Het Spanderswoud, Hilversum 1992.
- Luden, E, Het Gooi en de Erfgooiers. Hilversum 1931.
- Maris, A.M, Eemnes. Rechtsgeschiedkundige ontwikkeling van gemeente en waterschap. Utrecht 1947.
- Nieuwe Kaart van het Baljuwschap van Gooyland, de Loosdrecten, Mijnden, Hollands Loenen en Weesper Karspel. Uitgegeven te Amsterdam by Isaak Tirion. MDCCL
- Pikkemaat, Dr G, De Vesting Naarden. Zwolle 1996

- Van der Pol, G en Mr. W.G.M. Cerutti, Laren. Rijk aan Monumenten. Met uitvouwbare plattegrond. Laren 1982.
- Rapporten Vogelwerkgroep Het Gooi en omstreken. >1980. vwggooi.
- Rodenburg, J.B, De grenzen van het Gooi. Hilversum 1938.
- Reeks Het Gooi, toen en nu. Publicaties over allerlei thematische onderwerpen, die het Gooi betreffen. Onder andere met de afleveringen Sporen in het Landschap en Landgoederen en Buitenplaatsen. Uitgeverij Waanders b.v. Zwolle 2008-2010.
- Schaftenaar, Henk, Oude Naardense buitenplaatsen. Naarden 1995.
- Sevink, Prof. Dr. Jan, Bart Siebelink e.a., Aardkundige fietsroutes in het Gooi. Voorzien van een uitvouwbare kaart waarop de hoogteligging van het gebied met kleuren in meters t.o.v. NAP is aangegeven. Ook een afzonderlijke uitvouwbare topografische kaart met de fietsroutes. Stichting Goois Natuurreservaat Hilversum 2006.
- Stadsplattegrond en Fietskaart, Hilversum Het Gooi en omgeving 1:15.000. Met centrumkaarten schaal 1:7500 (ook van Muiden, Baarn en Weesp) en straatnamenregister. Uitgegeven door Falk.
- Tamis, Frank e.a, Goylant te voet. 13 wandelingen in het Goois Natuurreservaat. Hilversum 2008.
- Theunissen, E.M. en J.W. de Kort (red). Prehistorische raatakkers op de Hoorneboegse Heide. Rapportage Archeologische Monumentenzorg 225. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2014.
- Tijdschrift tussen Vecht en Eem. Kwartaalblad van de gelijknamige stichting, in het kader waarvan een groot aantal lokale en regionale organisaties samenwerken.
- Vervloet, Jelle en Simon van den Bergh (red.) Eemland in Verandering. Ontginning en ruilverkaveling in het gebied van de Eem. Uitgeverij Matrijs. Utrecht 2007.
- Vrankrijker, Dr. A.C.J. de, De nieuwste geschiedenis van het Gooiland, 1925-1975. Schiedam 1976.
- Vrankrijker, Dr. A.C.J. de, Naerdincklant. Den Haag 1947.
- Vrankrijker, Dr. A.C.J. de, De Vesting Naarden. Zwolle 1996
- Wandelgids Zonnestraal. Landgoed Zonnestraal BV. Hilversum 2009.
- Zeiler, Frits David, Onder de hei. Archeologische en historisch geografische landschapselementen in het Gooi. Utrecht 1994.
- Zonnestraalroute. Een toeristische (fiets)route naar en over Zonnestraal. IVN 2005.

Alle rechten met betrekking tot de tekst en het kaartmateriaal uit deze uitgave berusten bij stichting Telluris. Persoonlijk gebruik van de uitgave is toegestaan maar niet voor zakelijke en commerciële doeleinden tenzij dit schriftelijk met de rechthebbende(n) is overeen gekomen.

Voor de foto's is de rechthebbende Stichting Geopark Heuvelrug i.o. of haar rechtsopvolger.